

МАЛ ТООЛЛОГЫН ҮР ДҮНД ХИЙСЭН ТАНИЛЦУУЛГА СУДАЛГАА

2017

СТАТИСТИКИЙН ХЭЛТЭС

Агуулга

ОРШИЛ.....	3
ТОВЧ ТАЙЛБАР, ТОДОРХОЙЛОЛТ.....	4
НЭГ. Малчдын тоо тэдний соёл ахуйн үзүүлэлт.....	7
I.1 Малчдын тоо, насны бүтэц.....	7
I.1.2 Малчдын соёл ахуйн үзүүлэлт.....	8
ХОЁР. Малын тоо, түүний бүтэц, бүрэлдэхүүн.....	9
II.1. Малын тоо бүтэц.....	9
II.2 Хувийн /амины/ малын тоо бүтэц.....	14
II.3 Малтай өрхийн малын бүлэглэлт.....	14
II.4 Хээлтэгч мал.....	15
II.5 Төл бойжилт.....	17
II.6 Том малын зүй бусын хорогдол.....	17
II.7 Малын хээл хаялт, сувайралт.....	18
II.8 Хээлтэгч, хээлтүүлэгчийн тохироо.....	19
II.9 Малын хэрэглээний зарлага.....	20
II.10 Сүргийн бүтэц.....	22
ГУРАВ. Малын бэлчээр, тэжээлийн хүрэлцээ, хангамж	
III.1 Бэлчээрийн хүрэлцээ.....	23
III.2 Малын тэжээлийн үйлдвэрлэлт.....	24
III.3 Тэжээлийн бүтэц, тэжээлийн хангамж.....	25
ДҮГНЭЛТ.....	26

Оршил

Өмнөговь аймгийн эдийн засгийн хөгжилд Хөдөө аж ахуйн салбар өнөөг хүртэл тэргүүлэх байр суурийг эзэлсээр ирсэн бөгөөд цаашид ч мөн уул уурхайн салбарыг даган эрчимтэй хөгжүүлэх бодлого чиглэлийг баримталж байна.

Хөдөө аж ахуйн салбарын үйл ажиллагаа нь бусад хүчин зүйлээс илүүтэйгээр байгаль, цаг агаараас хамааралтай бөгөөд үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн нь үндсэндээ хүн амын хүнсний хэрэглээ, боловсруулах үйлдвэрлэлийн болон үйлчилгээний салбарын түүхий эдийн хэрэглээг хангахад чиглэгддэг.

“Монгол Улсын Үндсэн хууль”-д “Мал сүрэг”-ийг үндэсний баялаг мөн гэж хуульчлан зааж, мал тооллогыг улсын хэмжээнд жил бүр зохион байгуулж, үр дүнг нь макро түвшинд хийгддэг тооцоо, судалгаанд ашиглаж, салбарын талаар удирдлагын шийдвэр гаргах мэдээллийн гол эх үүсвэр болгон ашиглаж байна.

“Статистикийн тухай” Монгол Улсын хуулийн 7 дугаар зүйлийн 1 дэх заалт, Монгол Улсын Засгийн газрын 2003 оны 224 дүгээр тогтоолын дагуу Үндэсний Статистикийн хороо мал, тэжээвэр амьтад, тэжээл, худаг усны тооллогыг 2015 оны 12 сарын 7-ноос 17-ны өдрүүдэд улсын хэмжээнд зохион байгуулж явууллаа.

Манай аймгийн хөдөө аж ахуйн салбарын өнөөгийн байдалд дүгнэлт хийж, цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг боловсруулах, төлөвлөхөд энэхүү танилцуулга, судалгааны материал суурь мэдээлэл нь болно гэдэгт итгэж байна.

Судалгааны зорилго: Аймгийн эдийн засагт Хөдөө аж ахуйн салбарын эзлэх байр суурь, цаацдын хандлагыг тодорхойлоход судалгааны зорилго оршино.

Судалгааны агуулга: Энэ зорилгоор мал аж ахуйн салбарын ирээдүйн хөгжил, малчдын амжиргааны талаар бодлого, малын тооны өсөлт өөрчлөлт, бүтэц, малын төллөлт, үржлийн байдал, зүй бус хорогдол, сувайралт, хээл хаялт, бэлчээрийн даац хүрэлцээ, хээлтэгч, хээлтүүлэгч, түүний тохироо болон малтай өрх, малчдын нийгмийн байдал, малын тооны өсөлт бууралтанд нөлөөлсөн үзүүлэлтүүдийг тодорхойлох, газар тариалангийн салбарын хувьд тариалалт, ургац хураалт, ургацын хэмжээг тооцож, аймгийн дүнд эзлэх хувийг тогтоов.

НЭР ТОМЬЁОНЫ ТОВЧ ТАЙЛБАР, ТОДОРХОЙЛОЛТ

Малтай өрх: Малыг ахуй амьдралдаа туслах чанарын үүрэгтэй өсгөн үржүүлдэг өрх.

Малчин өрх: Жилийн 4 улирлын туршид малаа маллаж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр нь болж байгаа өрх.

Малчид: Жилийн 4 улирлын туршид мал аж ахуй эрхэлж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр болж байгаа 16 ба түүнээс дээш насны хүмүүсийг хэлнэ.

Бодод шилжүүлэх коэффициент:

1 адуу, үхэр	- 1 бод
1 тэмээ	- 1.5 бод
6 хонь	- 1 бод
8 ямаа	- 1 бод

Бодод шилжүүлэх коэффициентийг таван төрлийн малыг нэг төрлийн малд шилжүүлэн малын өсөлт, бууралтыг гаргах, үр ашгийг тооцоход ашиглана.

Бог малд буюу хонин толгойд шилжүүлэх коэффициент:

1 тэмээ	- 5 хонь
1 адуу	- 7 хонь
1 үхэр	- 6 хонь
1 хонь	- 1 хонь
1 ямаа	- 0.9 хонь

Бог-д шилжүүлэх коэффициентийг малын тэжээлийн хүрэлцээ, хангамж, бэлчээрийн даацыг тодорхойлон гаргахад ашиглана.

Нас гүйцсэн мал: Малын төрөл бүр дээр дараах насны малыг хамруулна.

Тэмээ	- 4 настай, 5 ба түүнээс дээш настай
Адуу	- 3 настай, 4 ба түүнээс дээш настай
Үхэр	- 2 настай, 3 ба түүнээс дээш настай
Бог мал	- тухайн жилийн төл малаас бусад насны мал

Өсвөр насны мал:

Тэмээ-Өмнөх оны төл,	2, 3 настай
Адуу-	Өмнөх оны төл, 2 настай
Үхэр-	Өмнөх оны төл

Төл мал: Тухайн жилийн төлийг хэлнэ.

Бэлэн хээлтэгч: Малын төрөл бүр дээр нас гүйцсэн эм малыг хамруулна.

Малын тоо, толгойн өсөлт: Оны эцсийн малаас оны эхний малыг хасч, малын тооны өөрчлөлтийг тоогоор илэрхийлнэ. Оны эцсийн малын тоог оны эхний малын тоонд харьцуулан 100-гаар үржүүлж, өсөлт, бууралтыг хувиар илэрхийлнэ.

Малын өсөлтийн **орлого тал** нь төл бойжилт, **зарлага тал нь** хэрэглээний зарлага, том малын зүй бус хорогдол байна.

Төллөлтийн хувь: Төллөсөн хээлтэгчийн тоог оны эхний хээлтэгчийн тоонд харьцуулан, 100 –гаар үржүүлэн тооцно.

Бойжилтын хувь: Бойжсон төлийн тоог нийт гарсан төлийн тоонд харьцуулан 100–гаар үржүүлэн тооцно.

100 эхээс бойжуулсан төл: Бойжуулсан төлийн тоог оны эхний хээлтэгч малын тоонд харьцуулан 100-гаар үржүүлэн тооцно.

Хээлтэгч, хээлтүүлэгчийн тохироо: Хээлтэгч малын тоог хээлтүүлэгч малын тоонд харьцуулж, тооцно. 1 хээлтүүлэгчид ногдох хээлтэгчийн тооны норм нь:

Буур -	20-25
Азарга -	12-15
Бух -	35-45
Хуц, ухна -	25-30

Том малын зүй бус хорогдолд: Өвчний (халдвартай, халдваргүй) хорогдол, гэнэтийн аюулын (цас зуд, үер ус, гал түймэр, аянга цахилгаан зэрэг) хорогдол, бусад шалтгааны (малын хариулга, арчилгаа маллагаатай холбогдон гарсан) хорогдлыг хамруулна.

Том малын зүй бус хорогдлын оны эхний малд эзлэх хувь: Зүй бусаар хорогдсон том малын тоог оны эхний малын тоонд харьцуулан 100-гаар үржүүлэн тооцно.

Малын хэрэглээний зарлага: Оны эхний малын тоон дээр бойжуулсан төлийг нэмж, том малын зүй бус хорогдол, оны эцсийн малын тоог хасч, тооцно.

Малын хашааны хангамж: Хашааны хангамжийг гаргахдаа хашааны багтаамжийг малын тоонд харьцуулж тооцно. Бод малын хашааны хангамжийг гаргахдаа бодын хашааны багтаамжийг үхрийн тоонд, харин бог малынхыг богийн хашааны багтаамжийг бог малын /хонь, ямааны/ тоонд харьцуулж тооцно.

Тэжээл хангамж: Тэжээлийн хангамжийг гаргахдаа тэжээлийн нэгжид шилжүүлсэн тэжээлийн хэмжээг хонин толгойд шилжүүлсэн малын тоонд харьцуулан тооцно. Малын тэжээлийн хангамж, бэлчээрийн даацыг гаргахдаа малыг хонин толгойд шилжүүлснээр тооцно.

Тэжээлийн нэгжид шилжүүлэх коэффициент: Бэлтгэсэн тэжээл нь илчлэг, чанарын байдлаараа харилцан адилгүй байдаг учраас нэг тэжээлийн нэгжид шилжүүлж тэжээлийн хангамжийг гаргана. Үүний тулд:

Хадлан өвс	-	0.45
Таримал тэжээл	-	0.35
Даршны ургамал	-	0.25
Гар тэжээл, хужир шүү	-	1.00
Төмс ногооны хаягдал	-	0.22
Үр тарианы хаягдал	-	0.90
Лай	-	0.40
Сүрэл	-	0.25

гэсэн итгэлцүүрүүдийг ашиглан тэжээлийн нэгжид шилжүүлнэ.

Малын тэжээлийн ангилал: Малын тэжээлийг ургамлын гаралтай, амьтны гаралтай, эрдэс тэжээлийн гаралтай гэж ангилна.

- Ургамлын гаралтай тэжээлд өвс, сүрэл, үр тариа, буурцгийн төрлийн ургамал багтах бөгөөд бүдүүн, хүчит, шүүст тэжээл гэж ангилна.
Бүдүүн тэжээл- өвс, сүрэл, нэг наст ба олон наст өвс орно.
Хүчит тэжээл- үр тариа, үр тарианы хаягдал, вандуй, буурцаг орно.
Шүүст тэжээл- Бүх төрлийн дарш, төмс ногооны хаягдал орно.
- Амьтны гаралтай тэжээлд яс, цусны гурил зэрэг орно.
- Эрдэс тэжээлд давс, хужир шүү орно.

Тариалангийн талбай: Хөдөө аж ахуйн таримал ургамлыг тариалсан талбайг хэлнэ. Тариалангийн талбайг тариалсан талбай, хураасан талбай, өнжсөн талбай, уринш боловсруулсан талбай гэж ангилна.

Тариалсан талбай: Тухайн жилд үр суулгасан газрын нийт талбайн хэмжээг хэлнэ.

Хураасан талбай: Тухайн жилд ургацыг хурааж авсан газрын нийт талбайн хэмжээг хэлнэ.

Га-гийн ургац: Талбайн нэг нэгжээс /1 га-гаас/ авах газар тариалангийн бүтээгдэхүүний /ургацын/ хэмжээ бөгөөд га-гийн ургацыг тодорхойлохдоо тухайн төрлийн ургамлын хурааж авсан бүх ургацыг тариалсан талбайн хэмжээнд нь харьцуулж тодорхойлно.

Нийт ургац: Тухайн жилд газар тариалангийн үйлдвэрлэл эрхэлж үйлдвэрлэсэн нийт бүтээгдэхүүний хэмжээ, өөрөөр хэлбэл тариалсан бүх талбайгаас хураан авсан үр тариа, төмс, хүнсний ногоо, жимс жимсгэнэ, малын тэжээл, техник, тосны ургамал зэрэг ургамал тус бүрийн төрлөөр нэмж гаргасан нийт ургацын хэмжээ болно.

1. МАЛЧДЫН ТОО, ТЭДНИЙ СОЁЛ, АХУЙН БАЙДАЛ

1.1. Малчдын тоо, насны бүтэц:

хүснэгт 1

Өрх, малчдын тоо насны бүтэц

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016/2015	
										хувь	зөрүү
Малтай өрх	7579	7638	6894	6661	6619	6713	6771	6963	7172	103.0	209
Малчин өрх	6408	6301	5628	5431	5131	5173	5216	5417	5647	104.2	230
Малчдын тоо	11926	11612	10258	9751	9279	9226	9449	9588	9846	102.7	258
Үүнээс: 16-34 насны	6049	5614	4640	4154	3695	3534	3493	3473	3408	98.1	- 65
35-аастэтгэвэрт гарах хүртэл насны	4433	4677	4388	4366	4544	4706	4944	5135	5353	104.2	218
Тэтгэврийн насны	1444	1321	1230	1231	1040	986	1012	980	1085	110.7	105
Нийт малчдаас эмэгтэй	5649	5453	4809	4598	4403	4382	4408	4378	4503	102.9	125
Насны бүрэлдэхүүн %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	0
Үүнээс: 16-34 насны	50.7	48.3	45.2	42.6	39.8	38.3	37.0	36.2	34.6	95.6	- 2
35-аастэтгэвэрт гарах хүртэл насны	37.2	40.3	42.8	44.8	49.0	51.0	52.3	53.6	54.4	101.5	1
Тэтгэврийн насны	12.1	11.4	12.0	12.6	11.2	10.7	10.7	10.2	11.0	107.8	1
Нийт малчдаас эмэгтэй %	47.4	47.0	46.9	47.2	47.5	47.5	46.7	45.7	45.7	100.2	0
Нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо /толгойгоор/	263	278	180	225	276	320	354	379	409	107.9	30

Эх сурвалж: 2008-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогоор аймгийн хэмжээгээр 7172 малтай өрх, үүнээс 5647 малчин өрх мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхэлж байна. Аймгийн хэмжээний нийт өрхийн 34.7 хувийг малтай өрх эзэлж байна.

2016 онд мал аж ахуйн салбарт 9846 малчид ажиллаж байна. Нийт малчдын 45.7 хувь нь буюу 4503 эмэгтэйчүүд байна.

Малчин өрхийн тоо өмнөх оныхоос 4.2 хувиар буюу 230 өрхөөр, малчдын тоо өмнөх оноос 2.7 хувиар буюу 258 малчнаар тус тус өссөн үзүүлэлт харагдаж байна.

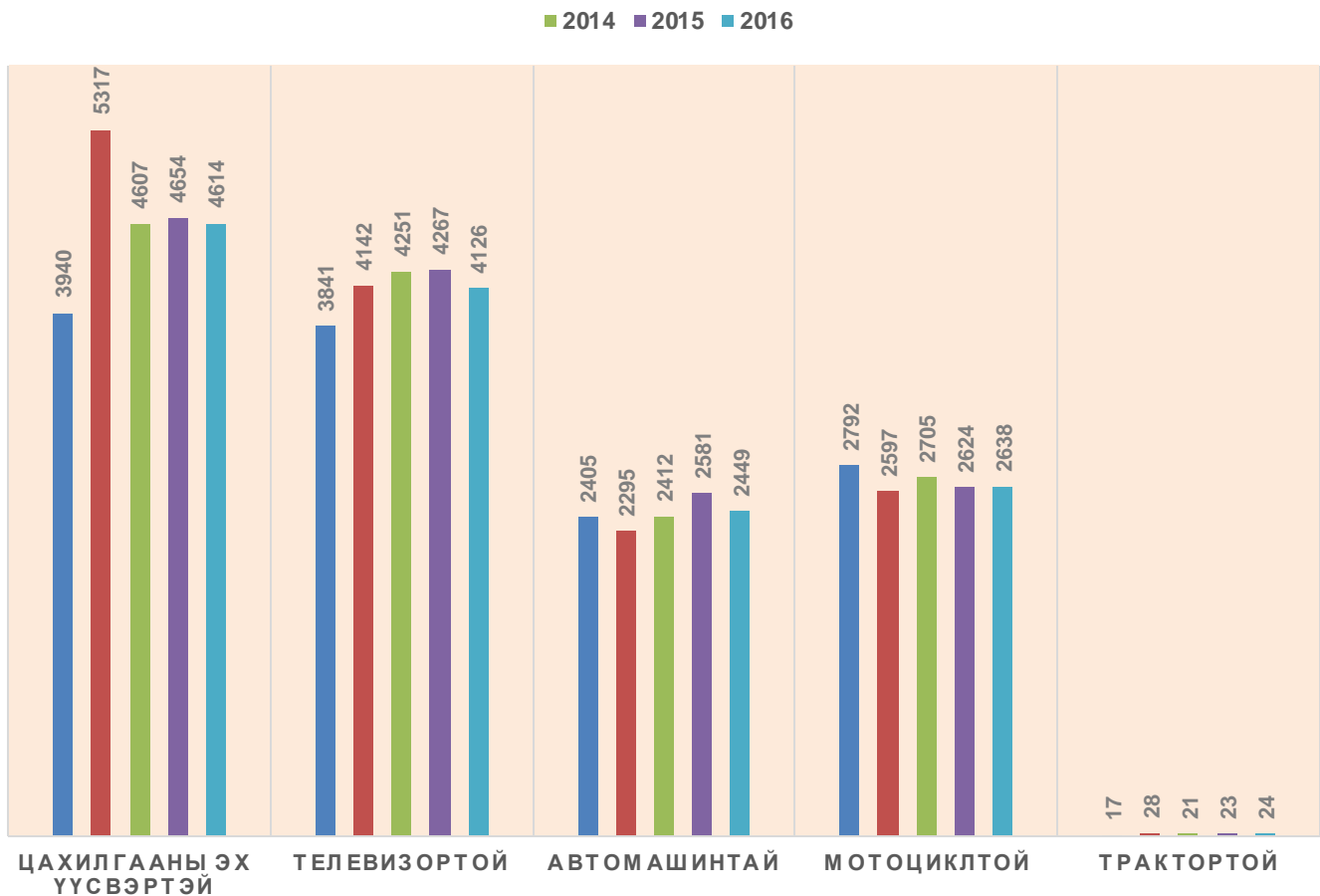
Нийт малчин өрхийн 34.6 хувийг 16-34 насны залуучууд эзэлж байгаа бөгөөд, 54.4 хувийг 35-аас 59 насны хүмүүс харин үлдсэн 11 хувийг тэтгэврийн өндөр настай хүмүүс эзэлж байна. Өмнөх онуудтай харьцуулахад 16-34 насны залуучууд мал аж ахуй эрхлэх нь буурч, 35-59 насны хүмүүс, тэтгэврийн насны хүмүүс мал аж ахуй эрхлэх нь ихэссэн үзүүлэлт харагдаж байна.

2016 онд нэг малчин өрхөд 409 толгой мал оногдож байгаа нь өмнөх оноос 30 толгой малаар өссөн байна.

Малчдын соёл ахуйн үзүүлэлт /2012-2016/

Зураг 2

2. МАЛ АЖ АХУЙН ТОО, БҮТЭЦ

2.1. Малын тоо.

2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүнгээр Өмнөговь аймгийн 15 сумын 58 багт 2.3 сая толгой мал тоолуулж 2015 оныхоос 25.8 мянган толгой малаар буюу 12.6 хувиар өссөн байна. Мал сүрэг таван төрөл дээрээ өссөн үзүүлэлттэй байна.

Тооллогын дүнгээр тэмээний тоо 130493 толгой, адуу 85298 толгой, үхэр 22149 толгой, хонь 520905 толгойд, ямаа 1555118 толгойд хүрсэн байна. Өмнөх оныхоос тэмээ 11909 толгойгоор буюу 10.0 хувиар, адуу 11128 толгойгоор 15.0 хувиар, үхэр 3496 толгойгоор буюу 18.7 хувиар, хонь 73897 толгойгоор 16.5 хувиар, ямаа 157768 толгойгоор буюу 11.3 хувиар тус тус өссөн байна.

хүснэгт 3

Малын тоо / сумдаар/

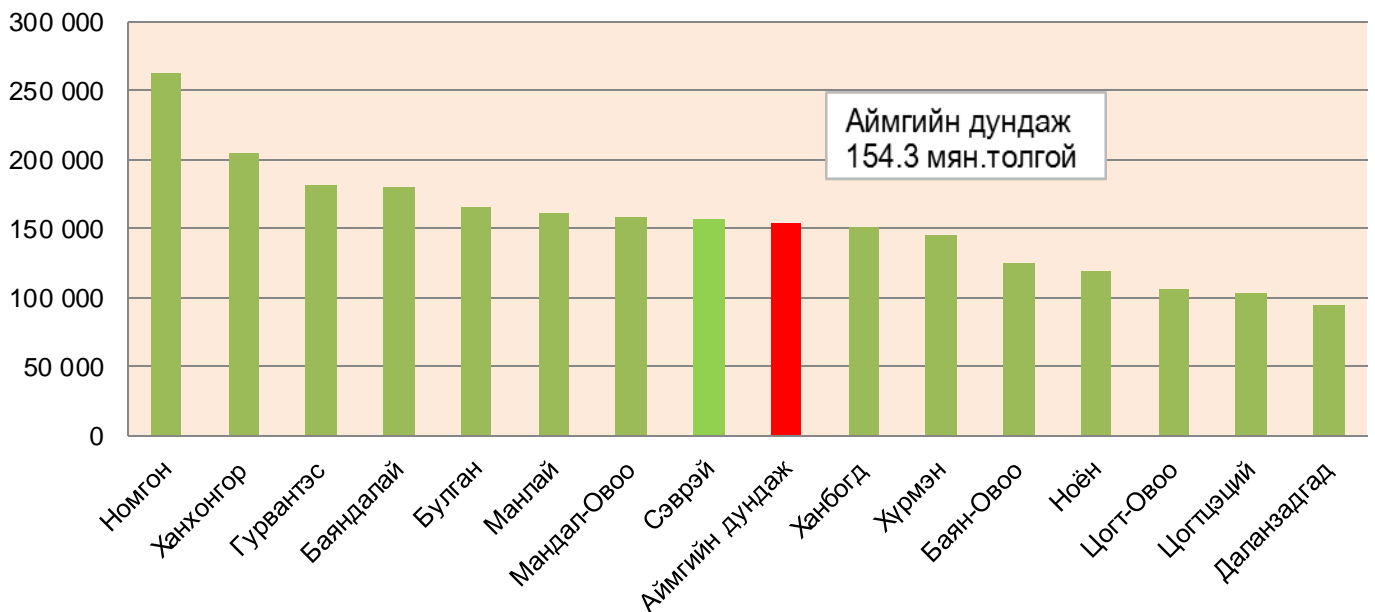
□□□□□□□□	2012	2013	2014	2015	2016	2016/2015
Баяндалай	124361	138201	153575	168 829	180 270	106.8
Баян-Овоо	75368	89577	96465	107 805	124 227	115.2
Булган	87519	110534	131464	142 671	165 837	116.2
Гурвантэс	126318	143640	140895	166 228	181 562	109.2
Мандал-Овоо	74118	93002	116590	135 139	157 716	116.7
Манлай	102618	117787	128835	133 820	160 576	120.0
Номгон	172465	197239	216984	244 795	262 296	107.1
Ноён	81593	92895	105200	116669	119638	102.5
Сэврэй	104662	119881	130386	147 538	156 286	105.9
Ханбогд	123291	126003	126467	133 013	151 446	113.9
Ханхонгор	103148	127966	156261	174 303	204 635	117.4
Хүрмэн	91297	106674	121208	137 961	145 908	105.8
Цогт-Овоо	50690	61866	73695	85 766	105 999	123.6
Цогтцэций	53312	65741	75156	82 429	102 660	124.5
Даланзадгад	48493	62258	75862	78 799	94 907	120.4
□шк	1419253	1653264	1849043	2055765	2313963	112.6

Эх сурвалж: 2012-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүнгээр нийт мал сүрэг өмнөх онтой харьцуулахад 2.5-24.5 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна. Нийт мал сүрэг өмнөх мөн үеэс 12.6 хувиар өсчээ.

Зураг 4

Малын тоо /сумдаар/

Аймгийн дундаж малын тоо 154264 толгой болж малын тоогоор 8 сум аймгийн дунджаас дээгүүр, 7 сум дунджаас доогуур байна.

Малын тооны өсөлт, бууралтанд нөлөөлсөн хүчин зүйл

/мян.толгой/	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	хүснэгт 5	
									2016/2015	□□□□ □□□□AA
Бойжуулсан төл	490461	56468	406786	393591	469222	450151	530744	540484	101.8	9740
100 эхээс бойжуулсан төл / толгойгоор /	75	8	78	82	82	68.1	68.4	64	93.6	-4
Хээлтэгч малын тоо	702040	521692	477428	575182	660840	776420	845476	963150	113.9	117674
Том малын зүй бус хорогдол	30756	618766	9399	8815	9727	11128	17326	10089	58.2	-7237
Хээл хаясан хээлтэгч	6650	12755	1904	978	846	2241	2304	5370	233.1	3066
Сувайрсан хээлтэгч	105325	394952	95400	79705	93158	183799	206988	278868	134.7	71880

Эх сурвалж: 2009-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

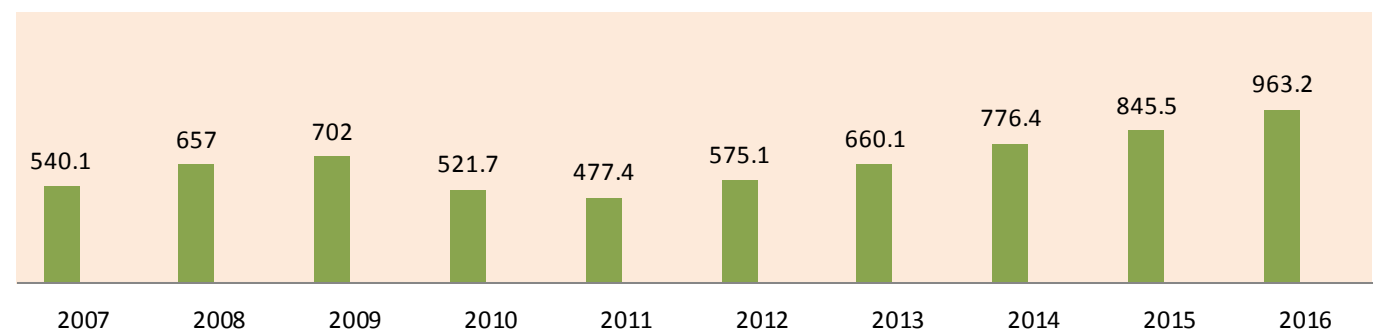
Малын өсөлтөнд нөлөөлдөг гол хүчин зүйл болох бойжсон төлийн тоо өмнөх оноос 9.7 мянган төлөөр өсч, том малын зүй бусын хорогдол өмнөх оноос 7237 малаар буюу 41.8 хувиар буурсан, хээлтэгч малын тоо 8.9 хувиар, сувайрсан хээлтэгч өмнөх оноос 12.6 хувиар, хээл хаясан хээлтэгч 2.8 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна.

Зураг 5

2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүнгээр бойжуулсан төл 540.5 мянгад хүрсэн нь өмнөх оны мал тооллогын дүнгээс 9.7 мянган төлөөр буюу 1.8 хувиар буурсан өссөн үзүүлэлттэй харагдаж байна.

Хээлтэгч малын тоо

Зураг 6

Хээлтэгч малын тоо нь 2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүнгээр 963.2 мянгад хүрсэн нь өмнөх мөн үеэс 117.6 мянгаар буюу 13.9 хувиар өссөн байна.

Нийт сүрэгт таван төрлийн малын эзлэх хувь

хүснэгт 6

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Бүгд	100	100	100	100	100	100.0	100.0	100.0	100	100	100
Тэмээ	6.2	5.4	4.8	4.9	8.3	7.2	6.9	6.2	6.1	5.8	5.6
Адуу	3.7	3.3	3.1	3.1	3.7	3.5	3.5	3.5	3.6	3.6	3.7
Үхэр	0.8	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8	0.9	0.9	1.0
Хонь	21.8	21.2	20.8	21.4	21.1	21.0	21.1	21.2	21.5	21.7	22.5
Ямаа	67.6	69.4	70.5	69.9	66.2	67.5	67.7	68.2	67.9	68.0	67.2

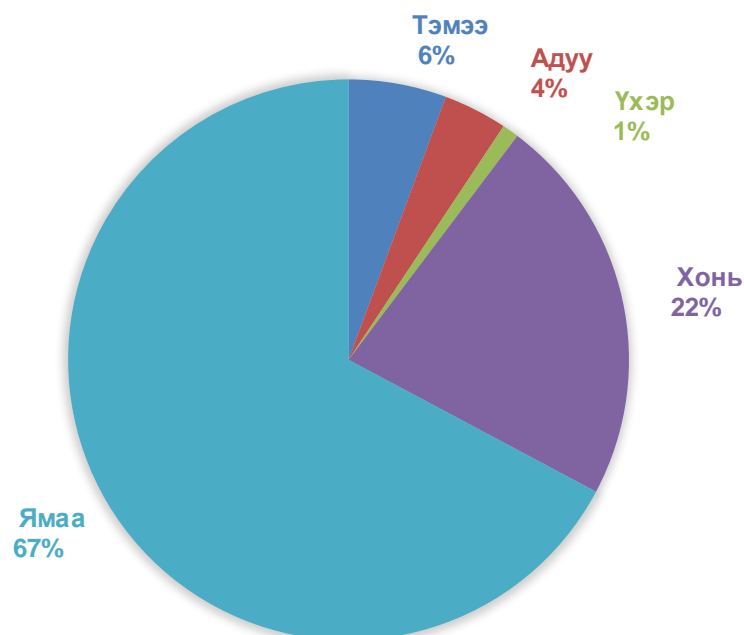
Эх сурвалж: 2006-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Нийт сүрэгт таван төрлийн малын эзлэх хувийг авч үзвэл өмнөх оноос хонин сүрэг 0.8 хувиар, адуун сүрэг 0.1 хувиар, үхэр сүрэг 0.1 хувиар өсч харин тэмээн сүргийн хувьд 0.2 хувиар, ямаан сүргийн хувьд 0.8 хувиар буурсан үзүүлэлттэй байна.

Бог малын дотор хонин сүргийн эзлэх хувь нь 25.1, ямаан сүрэг 74.9 хувийг тус тус эзэлж байгаа нь уламжлалт харьцаа сүүлийн жилүүдэд ихээхэн алдагдаж байгааг илэрхийлж байна.

зураг 7

МАЛ СҮРГИЙН БҮТЭЦ /2016/

Манай аймгийн хувьд нийт сүрэгт эзлэх ямааны хувь улсдаа хамгийн өндөр байгаа нь мал сүргийн бүтцэд зохисгүй өөрчлөлт гарч байгаа нь анхаарал татсан асуудал болж байна. Цаашид ямаан сүргийн тоо толгойн өсөлт үргэлжилвэл байгаль орчин, бэлчээрийн хүрэлцээнд муугаар нөлөөлөх нь тодорхой байна.

2.2 . Хувийн / амины / малын тоо:

2016 онд хувийн малын тоо 2300.9 мянган толгойд хүрч, нийт малын 99.4 хувийг эзэлж байна. Тэмээн сүргийн 99.3 хувь, адуун сүргийн 99.9 хувь, үхэр сүргийн 99.4 хувь, хонин сүргийн 99.2 хувь, ямаан сүргийн 99.5 хувь нь хувийн аж ахуйд байна.

Хувийн малын тоо өмнөх оноос 257.5 мянган толгой буюу 12.6 хувиар өссөн байна.

Хувийн малтай өрх, малын тоо / төрлөөр/

мян.толгой

хүснэгт 7

л	н	з А	шА				
			с		ш	Н	
2003	7.4	892.4	69.6	36.6	5.9	199.7	580.6
2004	7.3	1054.1	70.2	40.7	7.3	227.6	708.3
2005	7.3	1105.9	70.3	42.6	8.5	243.4	741.1
2006	7.2	1140.3	70.7	42.1	8.6	249.2	769.7
2007	7.3	1383.8	74.6	46.3	10.0	293.4	959.5
2008	7.6	1666.1	80.0	53.0	12.3	347.2	1173.6
2009	7.6	1738.5	84.9	53.6	12.9	371.7	1215.3
2010	6.9	1002.2	83.2	37.6	7.5	210.4	663.6
2011	6.7	1216.7	87.5	43.4	8.7	255.4	821.8
2012	6.6	1409.2	96.6	50.1	10.7	296.8	954.9
2013	6.6	1642.1	102.4	58.2	13.3	347.4	1120.9
2014	6.7	1837.8	111.9	66.3	15.9	394.1	1249.4
2015	6.9	2043.4	117.8	74.2	18.5	443.0	1389.9
2016	7.1	2300.9	129.6	85.2	22.0	516.7	1547.4

Эх сурвалж: 2003-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

2016 оны байдлаар хувийн аж ахуйн нийт малын 67.3 хувийг ямаа, 22.5 хувийг хонь, 5.6 хувийг тэмээ, 3.7 хувийг адуу, 0.9 хувийг үхэр эзэлж байна.

2.3 Малтай өрхийн малын бүлэглэлт.

хүснэгт 8

	Малтай өрхийн тоо			Нийт өрхөд эзлэх хувь			Малын тоо /мян.толгой/		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Бүгд	6771	6963	7172	100.0	100.0	100.0	1837.8	2043.4	2 302
10 хүртэл малтай	140	140	105	2.07	2.01	1.46	1.0	1.0	1
11-30 малтай	494	468	445	7.30	6.72	6.20	10.5	9.8	9
31-50 малтай	526	510	469	7.77	7.32	6.54	21.6	20.9	19
51-100 малтай	904	944	983	13.35	13.56	13.71	66.4	69.3	72
101-200 малтай	1361	1299	1271	20.10	18.66	17.72	201.0	191.8	189
201-500 малтай	2285	2338	2343	33.75	33.58	32.67	747.7	771.0	778
501-999 малтай	871	970	1179	12.86	13.93	16.44	567.8	636.0	781
1000-1499 малтай	176	269	337	2.60	3.86	4.70	196.9	299.9	380
1500-2000 малтай	10	20	31	0.15	0.29	0.43	16.2	32.8	51
2001-ээс дээш малтай	4	5	9	0.06	0.07	0.13	8.7	11.0	20

Эх сурвалж: 2014-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Нийт өрхийн 1.4 хувийг 10 хүртэл малтай өрх, 6.2 хувийг 11-30 малтай өрх, 6.5 хувийг 31-50 малтай өрх, 13.7 хувийг 51-100 малтай өрх, 17.7 хувийг 101-200 малтай өрх, 32.7 хувийг 201-500 малтай өрх, 16.4 хувийг 501-999 малтай өрх, 4.7 хувийг 1000-1499 малтай өрх, 0.4 хувийг 1500-2000 малтай өрх, үлдсэн 0.1 хувийг 2000 –с дээш малтай өрх эзэлж байна. 1000 ба түүнээс дээш малтай 376 өрх тоологдсон нь өнгөрсөн оноос 83 өрхөөр өссөн байна.

Малтай 1 өрхөд ногдох малын тоо, бүлэглэлтээр

хүснэгт 9

	2014	2015	2016	2016 он				
				Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа
Бүгд	271	293	321	18	12	3	72	216
10 хүртэл малтай	7	7	7	1	1	1	1	2
11-30 малтай	21	21	21	1	2	1	4	13
31-50 малтай	41	41	41	2	2	1	9	27
51-100 малтай	73	73	74	5	3	1	16	48
101-200 малтай	148	148	149	12	6	2	29	100
201-500 малтай	327	330	332	19	12	3	67	232
501-999 малтай	652	656	663	34	24	6	153	446
1000-1499 малтай	1119	1115	1128	54	43	9	298	724
1500-2000 малтай	1618	1639	1651	115	65	30	518	924
2001-ээс дээш малтай	2164	2191	2232	67	62	12	682	1409

Эх сурвалж: 2014-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Аймгийн дунджаар нэг малтай өрхөд 321 мал оногдож байгаа нь 2015 оноос 28 толгой малаар өссөн байна. Малтай нэг өрхөд 18 тэмээ, 12 адуу, 3 үхэр, 72 хонь, 216 ямаа ногдож байна.

2.4 Хээлтэгч мал.

2016 онд 963.2 мянган толгой хээлтэгч тоологдсон нь өмнөх оноос 13.9 хувиар буюу 117.7 мянган толгойгоор өссөн байна. Энэ онд Ингэ 10.7 хувиар, гүү 17.9 хувиар, үнээ 17.5 хувиар, Эм хонь 15.2 хувиар, Эм ямаа 13.5 хувиар тус тус өсчээ.

Хээлтэгч малын тоо

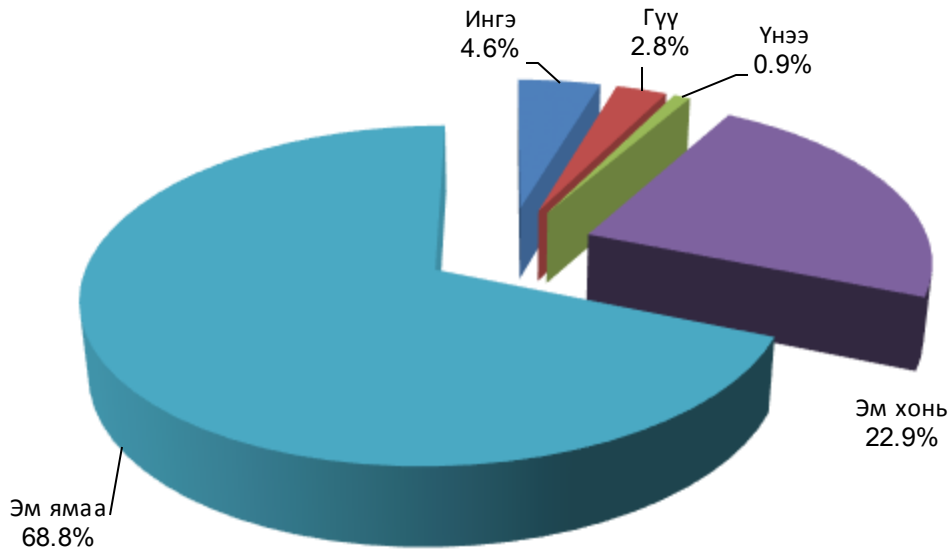
мян.толгой	2011	2012	2013	2014	2015	2016	хүснэгт 10	
							2016/2015	
							□□□□	□□□□□□
й□□□	30.1	33.3	35.4	37.5	39.7	44.0	110.7	4.3
МАА	13.7	15.1	17.0	20.2	23.2	27.3	117.9	4.1
ш□□□	3.8	4.2	5.2	6.4	7.6	8.9	117.5	1.3
□□ □□□□	102.4	126.2	145.2	172.0	191.4	220.5	115.2	29.1
□□ ш□□□	327.4	396.4	458.1	540.3	583.6	662.4	113.5	78.8
□□А□	477.4	575.2	660.8	776.4	845.5	963.2	113.9	117.7

Эх сурвалж: 2011-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Хээлтэгч мал нь нийт малын 41.6 хувийг эзлэж байгаа бөгөөд тэмээн сүргийн 33.7 хувийг, адуун сүргийн 32.0 хувийг, үхэр сүргийн 40.2 хувийг, хонин сүргийн 42.3 хувийг, ямаан сүргийн 42.6 хувийг тус тус эзэлж байна.

Хээлтэгч
/төрлөөр ,хувь/

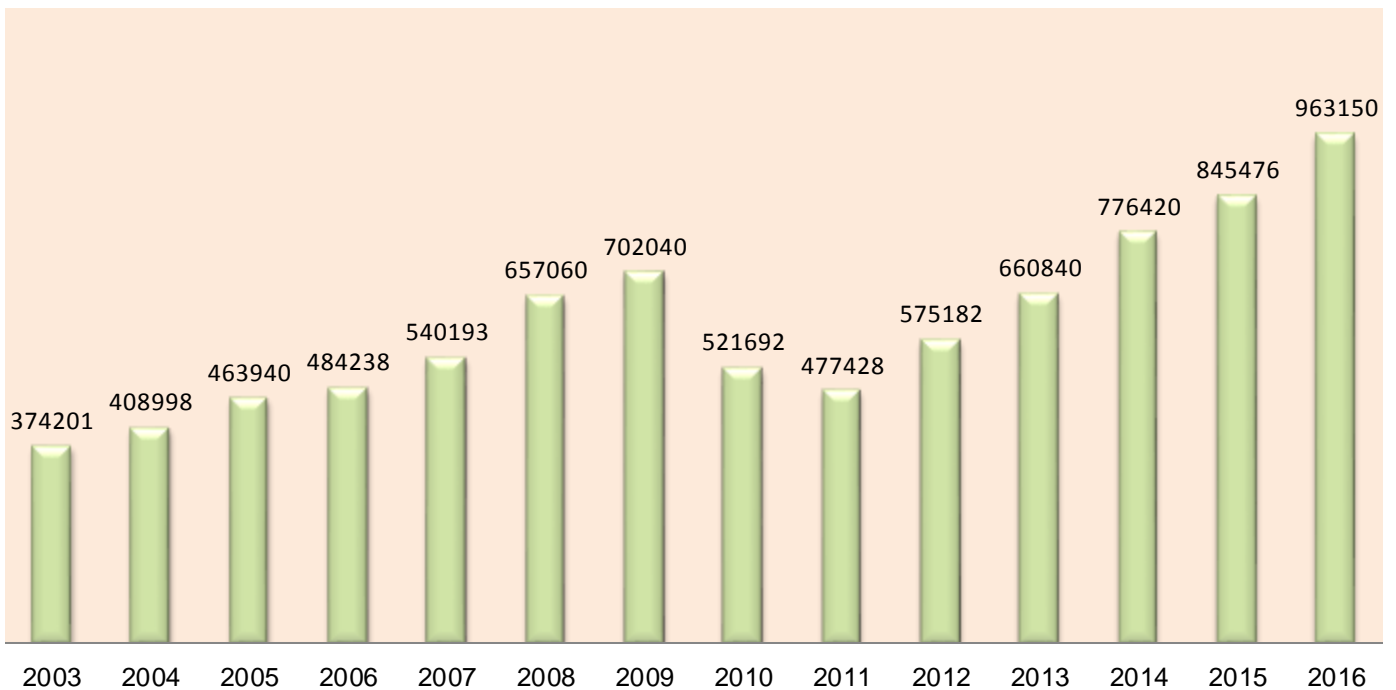
Зураг 8

Нийт хээлтэгчийн 4.6 хувийг ингэ, 2.8 хувийг гүү, 0.9 хувийг үнээ, эм хонь 22.9 хувь, эм ямаа 68.8 хувийг тус тус эзэлж байна.

Хээлтэгч малын тоо /2003-2016 он/

Зураг 9

Сүүлийн жилүүдэд хээлтэгч малын тоо тогтмол өсч байсан боловч 2010, 2011 онуудад буурч, 2012 оноос өсөх хандлагатай болсон байна.

2.5 Төл бойжилт .

2016 онд гарсан төлийн 99.4 хувь нь буюу 540.5 мянган төл бойжуулсан байна.. Бойжсон төлийн тоо 2014 оныхоос 80.6 мянган толгойгоор өссөн үзүүлэлттэй байна. Төл бойжилтыг төрлөөр нь авч үзвэл гарсан ботгоны 99.3 хувь, унаганы 97.1 хувь, тугалны 98.5 хувь, хурганы 98.0 хувь, ишигний 99.6 хувийг бойжуулсан байна.

Төл бойжилт

хүснэгт 11

	2013	2014	2015	2016	ШАТТТ					2016/2015
					ТТТТТ	ТТТТТ	ТТТТТ	ТТТТТ	ТТТТТ	ТТТТТ
МТТТТТ	472665	457018	540719	543751	21526	14355	5000	152736	350134	100.6
з ТТТТТТ	469222	450151	530741	540484	21445	14191	4932	152043	347873	101.8
НТТТТТТТТТ	3443	6867	9978	3267	81	164	68	693	2261	32.7
з ТТТТТТТТТТ			98.2	99.4	99.6	98.9	98.6	99.5	99.4	101.3
ТТТТ	98.8	98.5								

Эх сурвалж: 2013-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

2016 онд аймгийн дунджаар 100 эхээс 64 төл бойжуулсан байна. Энэ онд 100 эхээс бойжуулсан төл нь урьд оноос ингэ, хонины бойжуулсан төл өсч, гүү, үнээ, эм ямаанаас бойжуулсан төл буурсан байна.

100 эхээс бойжуулсан төл

хүснэгт 12

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016/2015
з АТТ	86	90	75	8	78	82	82	68	68	64	94
ЙТТТ	48	56	50	45	45	59	45	55	44	54	123
МАА	74	82	69	13	76	74	81	67	65	61	94
ШТТТ	75	87	76	25	74	80	87	74	69	65	94
ТТ ТТТТТ	91	95	85	11	87	89	90	80	77	79	103
ТТ ШТТТ	88	91	73	5	44	83	82	65	67	60	88

Эх сурвалж: 2007-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

2.6 Том малын зүй бусын хорогдол.

2016 онд оны эхний малын 0.49 хувь нь буюу 10.1 мянган толгой мал хорогдсон нь 2015 оноос 7237 толгой малаар буюу 41.8 хувиар өссөн байна. Нийт хорогдсон малын 71.1 хувийг ямаа сүрэг, 22.9 хувийг хонин сүрэг, 2.2 хувийг адуу сүрэг, 2.4 хувийг тэмээ сүрэг, 1.4 хувийг үхэр сүрэг тус тус эзэлж байна.

Том малын зүй бус хорогдол

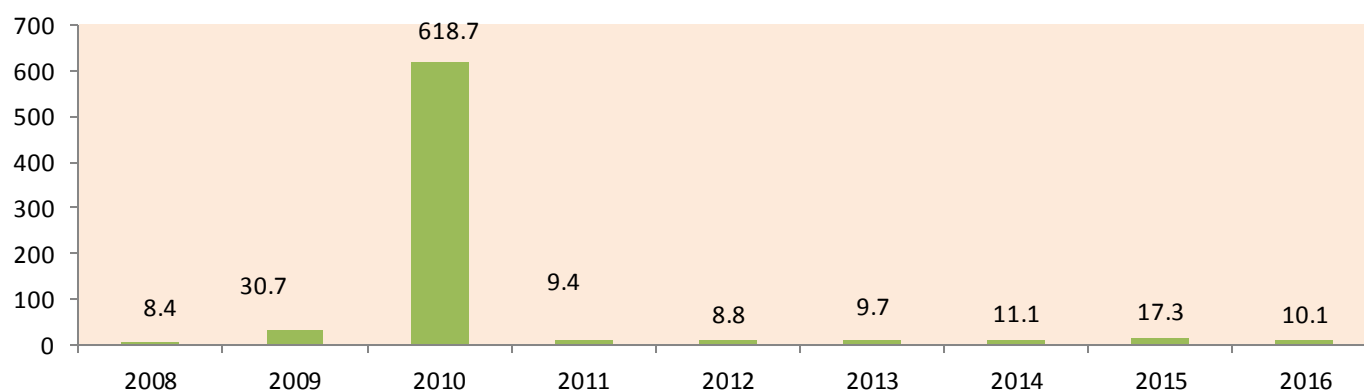
хүснэгт 13

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016/2015	□□□□AA
з А□□	618766	9399	8815	9727	11128	17326	10089	58.2	-7237
с□□□□	7027	462	288	364	354	481	244	50.7	-237
□□□□	13033	336	215	196	402	582	228	39.2	-354
ш□□□	5269	99	57	49	90	109	129	118.3	20
Н□□□	135864	2232	2179	2454	2406	2667	2310	86.6	-357
□□□□	457573	6270	6076	6664	7876	13487	7178	53.2	-6309

Эх сурвалж: 2010-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Зүй бус хорогдол /2008-2016 он/

Зураг 10

2.7 Малын хээл хаялт, сувайралт.

2016 онд оны эхний хээлтэгч малын 0.6 хувь нь буюу 5370 толгой хээлтэгч хээл хаяж, 32.9 хувьтай тэнцэх 278.9 мянган хээлтэгч сувайрсан байна. Төл өгөөгүй хээлтэгч малын тоо 284.2 мянгад хүрч түүний 98.1 хувийг сувайрсан хээлтэгч, 1.9 хувийг хээл хаясан хээлтэгч мал тус тус эзлэж байна.

Хээл хаяж, сувайрсан хээлтэгч малын тоо

хүснэгт 14

	Н□□□ □□Ш□□□ □□□□□□□□						□□□□□□□□ □□□□□□□□					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2011	2012	2013	2014	2015	2016
з А□□	1904	978	846	2241	2304	5370	95400	79705	93158	183799	206988	278868
й□□□	59	21	3	3	79	13	648	439	280	535	294	496
МAA	28	17	26	37	81	130	2457	3288	2802	5484	6480	8584
ш□□□	8	1	2	10	20	19	766	776	672	1457	1970	2551
□□	279	79	79	372	319	309	15938	14470	16239	27969	37856	42666
□□□□	1530	860	736	1819	1805	4899	75591	60732	73165	148354	160388	224571
Ш□□□												

Эх сурвалж: 2011-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Хээл хаясан хээлтэгч өмнөх онтой харьцуулахад 233.1 хувиар, сувайрсан хээлтэгч 134.7 хувиар тус тус өссөн байна.

Оны эхний хээлтэгчид хээл хаялт, сувайралтын эзлэх хувь

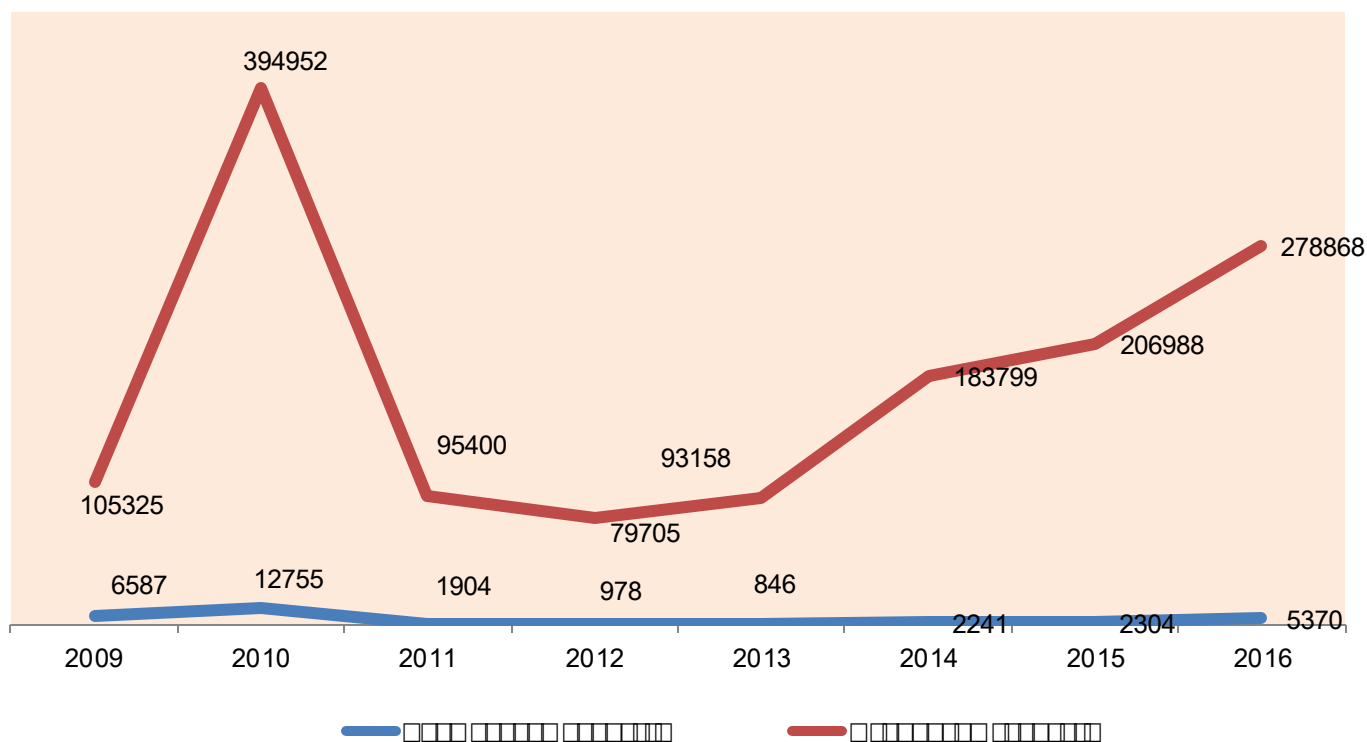
хүснэгт 15

	Нэгж хаялт, сувайралт						Хээлтэгчид хээл хаялт, сувайралт					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2011	2012	2013	2014	2015	2016
з А	0.4	0.2	0.1	0.3	0.3	0.6	18.3	16.7	16.2	23.7	24	33.0
й	0.21	0.1	0.0	0.0	0.2	0.0	2.3	1.5	0.8	1.4	1	1.2
МАА	0.2	0.1	0.2	0.2	0.3	0.6	20.7	24.0	18.5	27.2	28	37.0
ш	0.2	0.0	0.0	0.2	0.3	0.3	23.2	20.2	15.9	22.9	26	33.7
□□ □□□□	0.2	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2	13.9	14.1	12.9	16.3	20	22.3
□□ ш□□□	0.4	0.3	0.2	0.3	0.3	0.8	20.8	18.6	18.5	27.5	27	38.5

Эх сурвалж: 2011-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Хээл хаялт, сувайралт

Зураг 11

2.8. Хээлтэгч, хээлтүүлэгчийн тохироо

Хээлтэгч, хээлтүүлэгчийн тохироо нь малын бүх төрөл дээр алдагдсан хэвээр байгааг анхаарч үзэх хэрэгтэй байна.

2016 онд 15.9 мянган толгой хээлтүүлэгч мал тоологдож 2015 оноос 10.9 хувь буюу 1571 толгойгоор өссөн байна. Өмнөх онтой харьцуулахад хээлтүүлэгч малын 5 н төрөл дээр өссөн үзүүлэлттэй байна.

Малын хэрэглээний зарлага

хүснэгт 18

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
з А□□	389.4	182.5	184.2	189.1	225.4	243.2	306.7	272.2
с□□□□	8.1	7.7	8.1	8.1	8.8	9.6	10.2	9.3
□□□□	8.5	4.9	2.9	3.2	4.0	2.8	4.8	2.8
ш□□□	2.6	1.5	1.1	1.0	1.0	1.1	1.7	1.3
Н□□□	90.8	44.1	52.4	46.7	59.6	67.3	80.3	75.8
□□□□	279.2	124.3	119.6	130.1	152.0	162.4	209.7	182.9

Эх сурвалж: 2009-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Оны эхний малд эзлэх хувь

хүснэгт 19

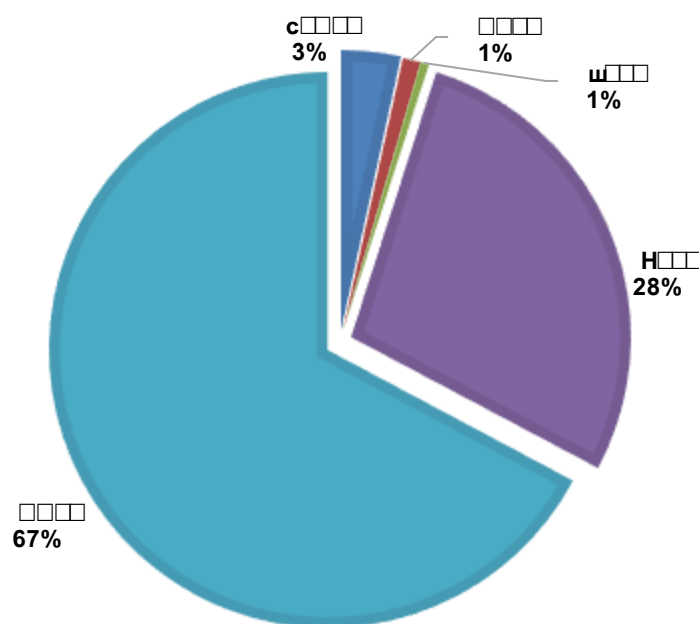
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
з А□□	23.1	10.4	18.2	15.4	15.9	14.7	16.6	13.2
с□□□□	10.1	9.0	9.7	9.2	9.0	9.3	9.0	7.8
□□□□	16.1	9.1	7.7	7.3	8.0	4.8	7.2	3.8
ш□□□	21.1	11.5	15.2	11.4	9.4	7.8	10.7	7.0
Н□□□	25.9	11.7	24.6	18.1	19.9	19.1	20.2	17.0
□□□□	23.5	10.1	17.9	15.7	15.8	14.4	16.7	13.1

Эх сурвалж: 2009-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Нийт хэрэглээнд зарцуулсан малын 95.0 хувийг бог мал, 5.0 хувийг бод мал эзэлж байна.

Малын хэрэглээний зарлага /төрлөөр/

Зураг 12

**Зах зээлд худалдаж борлуулсан болон аж ахуйн
дотоодод хэрэглэсэн малын тоо**

хүснэгт 20

з А	2012-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн					А				
	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016
з А	67047	76193	85173	95525	104851	188493	119693	129339	141479	145882
с	4487	4530	5429	4753	3549	3159	2955	3198	3289	2935
	2016	2385	2942	3021	1148	2114	2145	2314	2765	1432
ш	502	618	777	952	5294	769	899	1029	1217	3424
Н	16702	19745	23342	25950	29478	31334	34003	37914	40100	42795
	43340	48915	52683	60849	65382	75517	79691	84884	94108	95296

Эх сурвалж: 2012-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

2016 онд зах зээлд худалдан борлуулсан болон аж ахуйн дотоодод хэрэглэсэн нийт малын 41.8 хувийг зах зээлд борлуулж, 58.2 хувийг аж ахуйн дотоодод хэрэглэсэн байна. Малтай нэг өрхөд дунджаар 14 толгой малыг зах зээлд борлуулж, 20 толгой малыг өөрийн хүнсэндээ хэрэглэсэн байна.

2.10 Сүргийн бүтэц.

2016 онд нийт сүргийн 23.4 хувь нь буюу 540.5 мянган толгой нь төл, өсвөр насны мал, 34.3 хувь буюу 794.4 мянган толгой нь нас гүйцсэн эр мал, 41.6 хувь буюу 963.2 мянган толгой хээлтэгч, 0.7 хувь буюу 20.0 мянган толгой хээлтүүлэгч гэсэн бүтэцтэй байна.

2016 оны сүргийн бүтэц

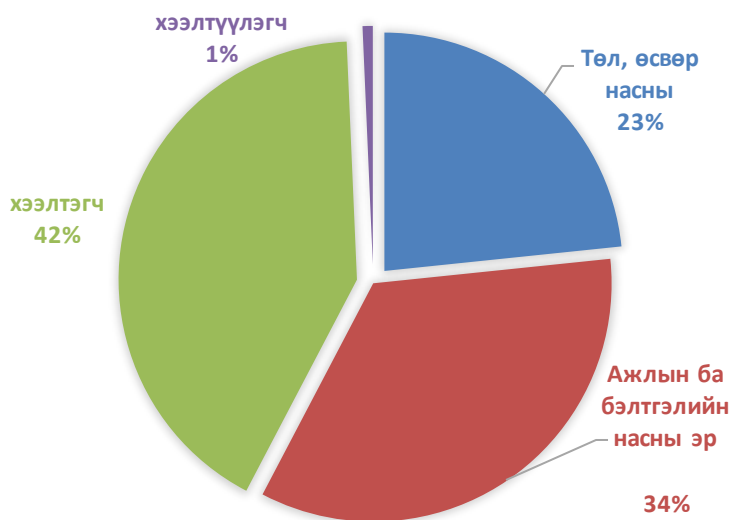
хүснэгт 21

з А	с					з шМ	к			
	Төл, өсвөр насны	Ажлын ба бэлтгэлийн насны эр	хээлтэгч	хээлтүүлэгч	с		А	АА	ААА	
з А	2313963	540484	794358	963150	15971	100.0	23.4	34.3	41.6	0.7
с	130493	21445	63830	43992	1226	100.0	16.4	48.9	33.7	0.9
	85298	14191	40110	27330	3667	100.0	16.6	47.0	32.0	4.3
ш	22149	4932	7885	8903	429	100.0	22.3	35.6	40.2	1.9
	520905	152043	144215	220526	4121	100.0	29.2	27.7	42.3	0.8
	1555118	347873	538318	662399	6528	100.0	22.4	34.6	42.6	0.4

Эх сурвалж: 2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Сүргийн бүтэц нийт сүрэгт эзлэх хувь

Зураг 13

3. Малын бэлчээр, тэжээлийн хүрэлцээ, хангамж

3.1 Бэлчээрийн хүрэлцээ.

Газрын албаны 2016 оны газрын нэгдмэл сангийн тайлангаар манай аймгийн бэлчээрийн талбай 11.1 сая га талбайд хүрч малын тоо хонин толгойд шилжүүлснээр 3.3 сая толгойд хүрч 2015 оноос 374.3 мянган толгой малаар өссөн байна. 2016 онд 100 га талбайд хонин толгойд шилжүүлснээр 30 толгой мал ногдож байна.

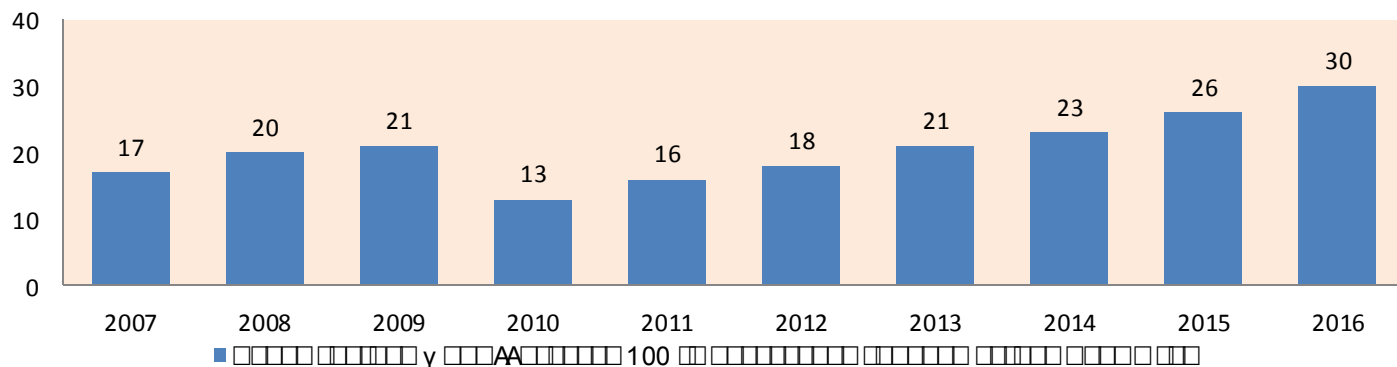
Бэлчээрийн хүрэлцээ

хүснэгт 23

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016/2015
з /	11455.5	11426.1	11372.2	11372.2	11363.8	11358.7	11357.8	11072.3	97.5
ү 100	21	13	16	18	21	23	26	30	115.7

Эх сурвалж: 2009-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Зураг 14

Манай аймгийн хувьд бэлчээрийн талбай их байгаа хэдий ч ус худгийн хүрэлцээ хангамж муу, мөн малчдын суурьшил ихтэй газруудад ашигт малтмалын болон хайгуулын лицензтэй ААНэгжүүд үйл ажиллагаа явуулж байгаагаас малын бэлчээрийн хүрэлцээ багасаж байна.

3.2 Малын тэжээлийн үйлдвэрлэлт.

2016 онд аймгийн хэмжээгээр 6844.2 тонн хадлан, 57.2 тонн таримал тэжээл, 2598.3 тонн гар тэжээл, 827.5 тонн даршны ургамал, 6189.6 тонн хужир шүү, 16.9 тонн төмс, ногооны хаягдал хураан авч бэлтгэсэн байна.

Өөрийн хүчээр бэлтгэсэн хадлан нэр, төрлөөр

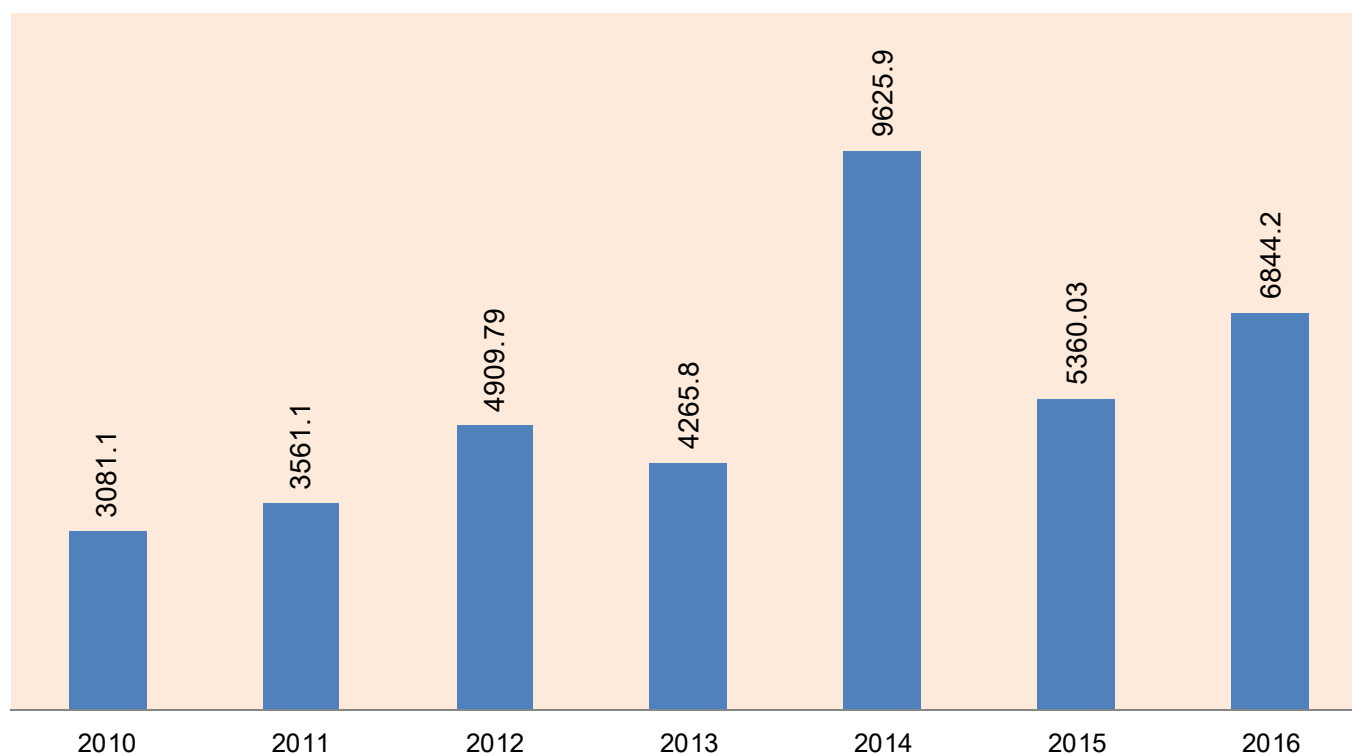
хүснэгт 24

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016/2015
Н	3081.1	3561.1	4909.7	4265.8	9625.9	5360.0	6844.2	127.7
с	266.6	31.9	17.9	28.5	36.6	247.5	57.2	23.1
үү	9.4	6.66	37.5	16.4	14.5	13.2	827.5	6268.9
М	518.3	439.9	803.3	519.5	726.5	1838.5	2598.3	141.3
Н	1337.5	1937.9	801.6	1329.6	2771.6	4734.1	6189.6	130.7
с, ,	59.6	51.1	83.6	46.7	81.8	20.5	16.9	82.4
ш			2	3.1	1.3	17	0	0.0
А	75.1		6	0.06	0.5	10.5	10.1	96.2

Эх сурвалж: 2010-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Зураг 15

Н

3.3 Тэжээлийн бүтэц, тэжээлийн хангамж

хүснэгт 25

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016/2015
з А□□	5272.5	6028.56	6659.69	6209.66	13258.7	12245.5	16543.8	135.1
НА□□□	266.6	31.9	17.9	31.6	37.9	264.5	57.2	21.6
Ү АА□□	69.0	57.8	121.1	63.1	96.3	33.7	844.4	2505.6
з А□АА□	3599.4	4001.0	5719.1	4785.4	10352.9	7213.2	9452.6	131.0
з □□□□	1337.5	1937.9	801.6	1329.6	2771.6	4734.1	6189.6	130.7
Н□□□□ □□□□□□□□	1.7	3.4	3.3	3.3	4.9	4.2	7.1	169.8
ү □□□□АА□□□□□□□□								
□□□□ □□□□□□□□								
□□□□□□ □□□□.□□								

Эх сурвалж: 2010-2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогын дүн

Бэлтгэсэн тэжээл нь илчлэг, чанарын байдлаараа харилцан адилгүй байдаг учраас нэг тэжээлийн нэгжид шилжүүлж тэжээлийн хангамжийг тооцлоо. Тэжээл бүрээр тодорхой итгэлцүүр ашиглан тэжээлийн нэгжид шилжүүллээ.

Дүгнэлт

2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогоор аймгийн хэмжээгээр 7172 малтай өрх, үүнээс 5647 малчин өрх мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхэлж байна. Аймгийн хэмжээний нийт өрхийн 34.7 хувийг малтай өрх эзэлж байна.

2016 онд мал аж ахуйн салбарт 9846 малчид ажиллаж байна. Нийт малчдын 45.7 хувь нь буюу 4503 эмэгтэйчүүд байна.

Малчин өрхийн тоо өмнөх оныхоос 4.2 хувиар буюу 230 өрхөөр, малчдын тоо өмнөх оноос 2.7 хувиар буюу 258 малчнаар тус тус өссөн үзүүлэлт харагдаж байна.

Нийт малчин өрхийн 34.6 хувийг 16-34 насны залуучууд эзэлж байгаа бөгөөд, 54.4 хувийг 35-аас 59 насны хүмүүс харин үлдсэн 11 хувийг тэтгэврийн өндөр настай хүмүүс эзэлж байна. Өмнөх онуудтай харьцуулахад 16-34 насны залуучууд мал аж ахуй эрхлэх нь буурч, 35-59 насны хүмүүс, тэтгэвэрийн насны хүмүүс мал аж ахуй эрхлэх нь ихэссэн үзүүлэлт харагдаж байна.

2016 онд нэг малчин өрхөд 409 толгой мал оногдож байгаа нь өмнөх оноос 30 толгой малаар өссөн байна.

Малын өсөлтөнд нөлөөлдөг гол хүчин зүйл болох бойжсон төлийн тоо өмнөх оноос 80.6 мянган төлөөр өсч, том малын зүй бусын хорогдол өмнөх оноос 6198 малаар буюу 55.7 хувиар, хээлтэгч малын тоо 8.9 хувиар, сувайрсан хээлтэгч өмнөх оноос 12.6 хувиар, хээл хаясан хээлтэгч 2.8 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна.

2016 оны жилийн эцсийн мал тооллогоор аймгийн хэмжээгээр 7172 малтай өрх, үүнээс 5647 малчин өрх мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхэлж байна. Аймгийн хэмжээний нийт өрхийн 34.7 хувийг малтай өрх эзэлж байна.

2016 онд мал аж ахуйн салбарт 9846 малчид ажиллаж байна. Нийт малчдын 45.7 хувь нь буюу 4503 эмэгтэйчүүд байна.

Малчин өрхийн тоо өмнөх оныхоос 4.2 хувиар буюу 230 өрхөөр, малчдын тоо өмнөх оноос 2.7 хувиар буюу 258 малчнаар тус тус өссөн үзүүлэлт харагдаж байна.

Нийт малчин өрхийн 34.6 хувийг 16-34 насны залуучууд эзэлж байгаа бөгөөд, 54.4 хувийг 35-аас 59 насны хүмүүс харин үлдсэн 11 хувийг тэтгэврийн өндөр настай хүмүүс эзэлж байна. Өмнөх онуудтай харьцуулахад 16-34 насны залуучууд мал аж ахуй эрхлэх нь буурч, 35-59 насны хүмүүс, тэтгэвэрийн насны хүмүүс мал аж ахуй эрхлэх нь ихэссэн үзүүлэлт харагдаж байна.

2016 онд нэг малчин өрхөд 409 толгой мал оногдож байгаа нь өмнөх оноос 30 толгой малаар өссөн байна.

Мал аж ахуйн салбарын өсөлтөд байгаль цаг уурын таатай нөхцөл ихээхэн нөлөөлж байгаа боловч үүний зэрэгцээ малын гаралтай түүхий эдийн үнийн өсөлт нөлөөлсөн байна. Үүний хажуугаар мал эмнэлгийн үйлчилгээ орхигдож, удмын сан сүргийн бүтцийн харьцаа алдагдаж, өндөр ашиг шим өгдөг цэвэр эрлийз үүлдрийн малын тоо цөөрсөн, малын чанар муудсан зэрэг хүндрэлтэй асуудлууд байна.

Өдгөө мал сүрэг маань эргээд эрчимтэй өсч үржиж байгаа бөгөөд бэлчээрийн мал аж ахуйг цаашид хөгжүүлэхдээ бэлчээрийн даац, сүргийн бүтцээ зөв тохируулан, чанаржуулж өсгөх бодлогыг баримтлах хэрэгтэй байна.

Манай аймаг байгаль цаг агаар, газар нутгийн хувьд бусад аймгуудаас харьцангуй өвөрмөц онцлоготой бөгөөд ХАА-н салбар нь нийтдээ байгалиас шууд хамааралтай, эрчимжсэн аж ахуйн хөгжил сул байгаа зэрэг нь энэ салбарын цаашдын хөгжлийн талаар бодлого төлөвлөгөөтэй ажиллах зайлшгүй шаардлага урган гарч байгаа юм. Түүнчлэн ажилгүйдэл ядуурлын түвшинг байнга хэлбэлзүүлж байдаг энэ салбарт зах зээлийн өнөөгийн нийгэмд зохицсон бодлого хөтөлбөр гарган системтэйгээр хэрэгжүүлэх нь зүйтэй юм.

2016 онд аймгийн хэмжээгээр 6844.2 тонн хадлан, 57.2 тонн таримал тэжээл , 2598.3 тонн гар тэжээл, 827.5 тонн даршны ургамал, 6189.6 тонн хужир шүү, 16.9 тонн төмс, ногооны хаягдал хураан авч бэлтгэсэн байна.

Сүүлийн 10 жил тус аймгийн газар тариалангийн салбар өсөлт бууралттай явж ирсэн бөгөөд тариалалт, хураан авсан ургац буурч байгаа нь ган зудын давтамж, усан хангамжийн хүрэлцээ дутмаг болсны дээр удирдлага менежменттэй холбоотой асуудлууд нилээдгүй байна.

Боловсруулсан

мэргэжилтэн:

С.Цэвэлмаа

Хянасан

**Статистикийн
хэлтсийн дарга:**

С.Бямбабаатар

Харилцах утас: 70533061, 70533439

E-mail хаяг: umnugobi_stat@yahoo.com
<http://www.umnugovi.nso.mn>

2017 оны 3 сарын 31